

FILM

**'Ik heb genoeg
haat tegen
het hele geloof
om er nog iets
tegen te willen
ondernemen'**

**Matthijs van Heyningen en
Ate de Jong ('Een vlucht
regenwulpen'), twee
afvalligen op het filmerspad**

Onafhankelijk van elkaar besloten regisseur Ate de Jong en producent Matthijs van Heyningen dat het boek *Een vlucht regenwulpen* van Maarten 't Hart moest worden verfilmd.

De film is er nu en draait in de Nederlandse bioscopen. Maar voor het zover was...

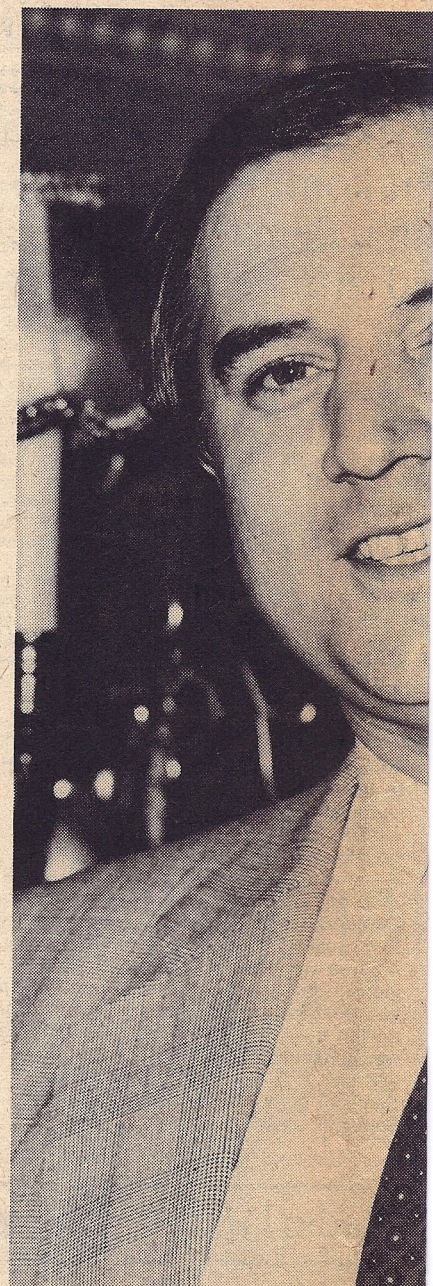
Rogier Proper

'Ik heb een film over godsdienst willen maken,' zegt regisseur Ate de Jong, 'omdat ik vroeger zo ontzettend van het christendom gehouden heb. En daarom kan ik het nu ook zo haten. De enorme agressie die het christelijk geloof bij zijn gelovigen kan oproepen tegenover andere mensen, daarin heeft het toch wel het ergste gepresteerd van wat er te vinden valt in de geschiedenis. Ik heb genoeg haat tegen het hele geloof om er nog iets tegen te

bepaald.' Ate besloot dat hij *Een vlucht regenwulpen* wilde verfilmen en begon aan een script te schrijven. Filmproducent Rob Houwer had wel belangstelling om met hem een film naar het boek te gaan maken.

★ ★ ★

Een andere filmproducent, Matthijs van Heyningen, hoorde kort na het verschijnen van de roman *Een vlucht regenwulpen* van bevriende filmers (onder andere van Paul de Lussanet en Jurriën Rood) dat hij dat boek maar eens moest gaan lezen omdat het zeer geschikt zou zijn voor verfilming. Van Heyningen, zelf in een streng gereformeerd gezin opgegroeid, was zeer ingenomen met de roman. 'Wat mij erzeer in

waar,' zegt Ate de Jong, 'maar je kan een goed boek gebruiken voor een film door er een aantal dingen uit te halen en er iets anders van te maken. Het boek is Maarten 't Hart, de film ben ik. Met de gegevens van Maarten 't Hart. Een boek moet je zien als ruw materiaal waar je mee kan werken. Afgezien van het onderwerp vind ik de grootste kracht van het boek dat het zo authentiek overkomt. Iedereen denkt dat het een autobiografie is van Maarten 't Hart, maar dat is helemaal niet zo. Die authenticiteit zou ik zelf nooit kunnen benaderen. Waarom zou ik dan een oorspronkelijk script gaan schrijven en dat boek er niet voor gebruiken? Te meer daar het al een zeker publiek heeft en er daardoor gemakkelijker financiers voor de film gevonden kunnen worden. Natuurlijk heeft het boek een heel andere structuur dan de film. Maar behalve het thema leverde het ook een bruikbaar filmverhaal op: het simpele gegeven van een man die er door een ingeving van overtuigd raakt dat hij over zeven dagen zal sterven, tenzij hij binnen die tijd in staat is om met een vrouw naar bed te gaan. Dat is een heel mooi

de
ali-
tij
na-
in
ie
a-
a

'Matthijs is eigenlijk nog zeer gereformeerd,' zegt Ate de Jong. 'Dat niet uit handen willen geven van geld. Dat bokkige optreden tegen mensen. Als andere mensen lastig zijn tegen hem schept hij er een genoeg in om zo lastig mogelijk terug te doen. En die geslotenheid van hem. Hij heeft me nog nooit gezegd wat hij nu van de film vindt. Wél tegenover anderen. Hij schijnt het een mooie film te vinden.'

Ate de Jong lijkt op zijn beurt afkeer van de twijfel en een behoefte aan het grote gelijk te hebben overgehouden aan zijn religieuze achtergrond.

Hij kan dingen zeggen als: 'Ik ben voor film de beste acteursregisseur van Nederland. Dat komt omdat ik acteurs de intelligentste mensen vind die er bestaan. Niet in de zin van dat ze de relativiteitstheorie van Einstein kunnen uitleggen, maar wel dat ze gevoelsmatig het beste kunnen uitdrukken wat er in de wereld omgaat. Ook in hun privé-leven. Het zijn mensen die ontzettend openstaan en met hun gevoel beter reageren dan ik met al mijn nadenken. Ik heb een ongelooflijk vertrouwen in

snel ziet. En dat vind ik best te prijzen van me zelf. Het is veel gemakkelijker om een rechttoe-rechtaan-film te maken.'

Ook: 'Ik zal de laatste zijn om te zeggen dat sommige dingen niet beter hadden gekund. Maar gezien de productieomstandigheden was dit wat er in zat. Met productieomstandigheden bedoel ik alles: het geld, de talenten van de mensen die aan de film hebben gewerkt. Ja, als je vier weken langer kan opnemen, valt er natuurlijk veel meer uit te halen. Je zou meer shots van een scène kunnen maken, een andere mise-en-scène, met de inbeeldzetting andere nadrukken kunnen leggen, waardoor de dramatische effecten sterker werden. Nou, dat kost een hoop geld. Het verschil tussen de praktische mogelijkheden en het verlangen naar wat je zou willen is natuurlijk heel groot in Nederland. Maar ik vind dat helemaal niet zo vreemd. Het is voor distributeurs sowieso al een hele gok om Nederlandse films mee te financieren. Tuschinski heeft met *Mijn vriend van Rademakers* en *Een pak slaag* van Haanstra ruim een miljoen

Links: Matthijs van Heyningen (Foto: Ger Dijkstra). Rechts: Ate de Jong (Foto: Willem Diepraam).

een succes, dan kan ik de volgende keer misschien anderhalf miljoen voor hem bij elkaar krijgen. Ik vind ook dat zo'n film met dit soort onderwerp en regisseur niet meer dan negen ton moet kosten. Je moet het risico zo veel mogelijk beperken; op zo'n manier dat je altijd door kan gaan met een volgende film. Je kan in Nederland met film wel veel geld verliezen, maar echt veel geld maken kan je er toch niet mee. Je moet niet echt gokken, maar half op zekerheid spelen. Misschien is dat ook een gereformeerd trekje van me.'

Maar Ate de Jong heeft ons dan ook nog een christelijk restant te bieden: 'Het belangrijkste van filmen is eigenlijk het uitdragen van een filosofie,' zegt hij. 'Je hebt je thema, je verhaal, maar dat is niet genoeg. In dit geval met *Regenwulpen* is het thema gemakkelijk: een mens heeft een vrije wil en moet daarvoor leren opkomen. Maar dat is nog geen filosofie. De hele filosofische aspecten van of het goed is dat een mens een vrije

willen ondernemen.'

Toen hij op zijn achttiende vanuit Zeeuws-Vlaanderen naar Amsterdam afreisde om aan de Filmacademie te studeren, ging hij al niet meer naar de kerk, maar wel *twijfelde* hij nog sterk over de waarheden die het geloof hem had geleerd. Dat gaf enige verwarring. 'Dat bedrogen gevoel dat je dan krijgt, hè? Als je altijd geloofd hebt dat het christendom goed is, dan zijn alle waarden en normen van dat geloof ook goed. Maar als je er niet meer in gelooft, in welke waarden moet je dan nog geloven? Welke waren juist, welke niet? Je gaat dan op zoek naar een nieuwe vorm van levensbepaling. In je jeugd werd de zin van je leven bepaald door God. Dat was onomstotelijk, onbetwifelbaar. Maar nu had je het gevoel dat je een nieuwe zin in je leven moest zoeken. Je ziet dat bij veel van mijn afvallige generatiegenoten. Sommigen vervangen het geloof in God door een geloof in zich zelf (zie het hele therapiegebeuren), anderen vonden een nieuw levensdoel in hun politiek-sociale gevoel. En sommigen zien het in hun gevoel voor schoonheid: de kunst (waartoe ook film behoort). Zoals ik. Al wil ik niet zeggen dat het een nieuw geloof voor me is.'

Toen Ate de Jong anderhalf jaar geleden de roman *Een vlucht regenwulpen* van Maarten 't Hart las, meende hij in het boek de beschrijving van het proces te herkennen dat veel van zijn ex-katholieke, ex-gereformeerde of ex-hervormde generatiegenoten van na de oorlog hadden doorgemaakt. Ate de Jong: 'Maarten, de hoofdpersoon uit dat boek, loopt óók met zo'n gevoel rond. Hij is niet meer gelovig, maar zijn hele bestaan is nog steeds bepaald door zijn christelijke verleden. En dat verleden heeft er voor een belangrijk deel voor gezorgd dat hij nooit een volwassen verhouding met een vrouw heeft kunnen krijgen. Het geloof is de macht op de achtergrond in zijn vader-moederbinding, en die heeft mede zijn angst voor een verhouding met een vrouw

aansprak,' zegt hij, 'was in de eerste plaats de eenzaamheid van de hoofdpersoon. Dat los staan van de rest van de wereld. Dat is iets wat je dan inderdaad zeer sterk hebt. Het twee keer naar de kerk gaan op zondag, het niet mogen zwemmen, het niet mogen fietsen op zondag, het niet naar de film mogen en nog wat van die dingen, dat isoleert je behoorlijk als kind. Je leeft in een heel besloten wereldje. De knapenvereniging, de zondagsschool. Je wordt er contactgestoord door. Het aardige van het boek vond ik hoe Maarten 't Hart op een komische, positieve manier dat geloof van zich afgeschreven had zonder de rancune die je bij *Wolkers* ziet. Ruwweg kan je de afgevalen gereformeerden in twee groepen verdelen. Je hebt de groep die het gesublimeerd heeft naar iets anders, die in het werk eigenlijk nog zeer gereformeerd is gebleven. Een gereformeerde twijfelt niet, die heeft het ware geloof, hij heeft alle gelijk van de wereld en wie het daar niet mee eens is, is een afvallige. Je ziet dat bij mensen als Joop den Uyl of Jan Kassies. En misschien heb ik dat ook wel. Maar je hebt ook een groep afvalligen aan wie je het totaal niet meer merkt, maar die er wel met afstand en smaak over kan vertellen. *Rijk de Gooyer* hoort daarbij, en Maarten 't Hart volgens mij ook. Als je ziet hoe de hoofdpersoon in dat boek eigenlijk op vrij nonchalante wijze van dat geloof loskomt, dan moet dat voor een hoop ex-gereformeerden enige herkenning geven. Ik dacht dan ook: daar zit een mooie tragikomedie in.' Dus nam Matthijs van Heyningen een optie op de verfilmingsrechten van *Een vlucht regenwulpen*.

★ ★ ★

Nu zal het langzamerhand wel bekend zijn dat het verfilmen van 'een goed boek' geenszins hoeft te leiden tot een goede film. Het vertellen van een verhaal in een boek stelt geheel andere eisen dan het vertellen van dat verhaal in een film. De meeste boeken zijn daarvoor geheel *ongeschikt* om als basis voor een film gebruikt te worden. 'Dat is

geen tegaan. Dat is een verhaal gegeven waaromheen je een structuur kan bouwen waarin je je thema verwerkt.'

Matthijs van Heyningen: 'Ja, of het geschikt is om een film van te maken, dat is steeds weer een gok. Ik vind: aan de smaak van het publiek kan je daarbij niet tegemoet komen, want je weet toch niet hoe die is. Dus ga je af op je eigen intuïtie. Tot nu toe heeft die opvatting voor mij geleid tot een redelijk bestaan binnen de Nederlandse film. Dus: als ik een project leuk vind dan doe ik het. Dat is mijn enige motief. Nou ja, met de wederdopers zal ik niet snel beginnen, dat is meer iets voor Paul Verhoeven. Dat kost me te veel geld, dat is een te groot risico. Ik vind ook juist het aardige van de Nederlandse literatuur dat we *geen* grote vertellers hebben. Het meeste is bekentenis- of semi-bekentenisliteratuur, en dat heeft tot gevolg dat het ook nooit zo duur is om te verfilmen.'

★ ★ ★

De prille samenwerking tussen Ate de Jong en producent Rob Houwer was van zeer korte duur, want Matthijs van Heyningen bleek de rechten op *Een vlucht regenwulpen* te hebben en Ate wilde de film net zo lief voor hém registreren. Dat mocht, en Ate schreef een eerste scriptversie, die echter te lang was en te veel dialoog bevatte. Het leek hun een goed idee om er een betrekkelijke buitenstaander bij te halen. 'Om het script wat te kortwieken, verbodige dingen eruit te halen, wat duidelijker lijnen aan te brengen en er iets meer dingen bij te verzinnen die de karakters meer profiel zouden geven,' vertelt Ate de Jong. Daarvoor werd de kundige, maar als ietwat eigengereid bekendstaande journalist Ron Kaal aangetrokken. Kaal, iedere gereformeerde vreemd, bleek andere opvattingen over het boek van Maarten 't Hart te hebben dan producent en regisseur. 'Ik vond dat boek van 't Hart slecht,' zegt hij in het filmblad *Skoop*, 'slecht geschreven ook. Maar dat had ook z'n voordelen: 'Omdat ik het niet zo'n goed boek vond, kon ik meer afstand nemen van de stof, er met een koele blik naar kijken. Het kost je dan ook niet zo'n moeite scènes op te offeren of erbij te verzinnen.'

Maar Ate de Jong vond dat Kaal met een wat al te koele blik had gekeken. Van zijn script was nauwelijks iets overgebleven. Hij noemde Kaals versie bloeddeloos en te geconstrueerd. Matthijs van Heyningen vond het wel goed, maar Ate wenste het niet te verfilmen. Hij maakte een compromiscript.

Nóg was men niet tevreden. Na enige overleggrondes werd Ron Kaal opnieuw aan het werk gezet. Het scenario zou *komischer* moeten worden. Maar het enige dat kennelijk komischer werd, waren de debatten tussen Kaal, Van Heyningen en De Jong. Kaals tweede poging werd ook door de regisseur afgewezen. Deze schreef een laatste eigen versie, die ten slotte verfilmd zou worden.

Kaal weigerde een credit op de titelrol van de film. 'Voor deze film wilde ik geen eer opeisen. Het is echt Ates film geworden.' Wel heeft hij voor zijn werk betaald gekregen (rond de twintigduizend gulden). 'Maar ik heb natuurlijk wel geprobeerd daar onderuit te komen,' grinnikt Van Heyningen, 'dat is helaas niet gelukt.'

Twee afvalligen op het filmerspad.

En dat vertrouwen is het belangrijkste wat je moet hebben als regisseur ten opzichte van acteurs. Ik weet ook wat voor informatie een acteur nodig heeft die niet in het script staat om een scène te kunnen spelen. Daarnaast kan ik ze het gevoel geven dat ik mijn vak versta, dat ik ze niet voor lul zal zetten. Nou, dat zijn al heel wat argumenten. Nu weet ik ook wel dat acteurs voor een film helemaal niet zo belangrijk zijn. Dat het belangrijker is hoe je de dingen in beeld brengt dan hoe een acteur is, zelfs als hij zijn rol niet goed aankan. Maar als hij dat wél kan en er iets extra's van kan maken, kan het dus nóg beter worden. En daar streef ik naar.' Of: 'Ik denk dat binnen de omstandigheden waarbinnen deze film gemaakt moest worden, met dit budget, met de mogelijkheden die we hadden niemand in Nederland er een betere van had kunnen maken. Wel een andere film. De flash-backs naar de jeugd van de hoofdpersoon, waar hij zelf als volwassene bij aanwezig is, dat is een stijlform die ik in geen enkele andere Nederlandse film nog heb gezien. Dat moet je toch maar durven. Er zit een aantal fantasie-elementen in deze film die je hier niet

ze dan zouden zeggen: Nederlandse films, vergeet het maar. Maar dat doen ze niet eens.'

★ ★ ★

De film *Een vlucht regenwulpen* heeft bijna negen ton gekost. Mattheijs van Heyningen heeft eens gezegd dat deze film in Italië of Frankrijk 3,5 miljoen gulden gekost zou hebben. En dat het dan een *Giornata Particolare* zou zijn geworden. Waarom kan dat hier dan niet? 'Omdat het risico te groot is,' zegt Mattheijs van Heyningen. 'Voor het financieren van dit soort films, dat min of meer literair gericht is, zeg je: wie gaat de film maken en wie spelen er in mee? Dan mag die film niet meer dan dat-en-dat kosten. Van Ate zeg je: hoewel geld kan ik op hem krijgen? Hij heeft nog maar twee kleine films gemaakt. Als er nu geen bekend boek was geweest en geen Jeroen Krabbé, dan had ik niet meer dan vier ton op Ate bij elkaar gekregen. Die waren er wel en dan zeg je: misschien lukt het met iets minder dan een miljoen. Dáárop baseer je een film. Als deze film flopt, betekent het dat Ate weer een film van drie, vier ton zal moeten kan gaan maken. Wordt het

wil heeft of niet, dat is iets waar ik in de film nog niet aan toekom. Ik denk dat ik daar nog in moet groeien, ik ben daar denk ik nog te jong voor. Het is ook niet makkelijk. Je bent nog zozeer bezig met techniek: om op de goede manier een verhaal in film te vertellen, met acteurs om te gaan, de camera op de goeie plaats te krijgen. Het wezen van waar je mee bezig bent, moet dan maar vanzelf groeien, daar moet je een aantal films voor gemaakt hebben. Maar uiteindelijk draait het er toch om: het onzichtbare zichtbaar te maken, en het onuitspreekbare voelbaar te maken of overdraagbaar.'

Behelst dat voor hem een zeker moralisme?

Ate de Jong: 'Ja dat zit er wel in. Maar wat is er tegen een moralisme? Als het maar een goed moralisme is.'

Waarom zou je mensen gaan voorhouden wat goed of kwaad is? Dat kunnen ze zelf toch wel uitmaken?

Ate de Jong: 'Misschien is het ook wel heel christelijk van me. Maar je kan mensen toch wel voorhouden wat jij goed of kwaad vindt? Mensen iets voorhouden is toch het enige doel dat je uiteindelijk kan hebben? ■